

A veszprémi görög oklevélbeli πωλοσνίκου.

Hogy a veszprémi görög oklevélben újjörög nyelvi kiejtésre valló sajtások is vannak, arról többször esett szó irodalmunkban. Magam is az oklevél két ilyen sajtáságra mutattam reá (MNY. XXIV, 111, 333). Az alábbiakban megint egy ilyen újjörög nyelvi sajtást tárgyalok.

A görög oklevélben a többi közt azt mondja a szent király, hogy *Paloznak* községben egy szőlőművest ad a veszprémi apácamonostornak. A görög szövegben ez így van: και εις του πωλοσνίκου του μισρά άμπελουργος εις (I. GYOMLAY, Szent István veszprémvölgyi donatiója 11; kissé más hangsúlyozással CZEBE, A veszprémvölgyi oklevél görög szövege 16). GYOMLAY (i. m. 14) a görög szöveget így fordítja: „és *Polozsnik*-ből, a faluközösségből, szőlőműves egy“.

Az a község, amelyről itt szó van, a mai zalamegyei *Paloznak* község. A községnek ma is (I. BALOGH, A népfajok 295) magyarok a lakói, a XVIII. században is (I. Lex. 1773.) ezek lakták, s nagyon valószínű, hogy magyar volt a népe már a X. század végén is. A helységnek a XVIII—XIX. században *Paloznak* mellett *Palaznak* és *Palaznok* neve is van (LIPSZKY, Rep., CSÁNKI III, 92, 246), sőt lehetséges, hogy ezek az alakváltozatok ma sem ismeretlenek.

A hely neve emlékeinkben sűrűn fordul elő. Latin betűs emlékeinkből ilyen adataim, illetőleg alakváltozataim vannak reá:

A) 1037/1246/1330: *Poloznuk* (Pannonhalmi Szent Benedek-rend tört. = PRT. VIII, 28, 225 = ERDÉLYI, A bakonybéli apátság árpádkori oklevelei 7) | 1079—1080: *poloznic* (Guden oklevele; I. FEJÉRPATAKY, II. István oklevelei, a hasonmásan; a kiadásban: *Poloznik*) | 1082/1327: *Paloznok*, *Poloznok* (CZINÁR, Ind.; vö. SZENTPÉTERY, Reg. 21. sz.) | 1086: *Ploznic* (PRT. VIII, 269 és ERDÉLYI i. h. 11; vö. SZENTPÉTERY i. m. 22. sz.; KOVÁCS, Ind.-ben WENZELBŐL *Plohnic* a z ʒ-jének hibás olvasásával) | 1109: *Poloznik* (a veszprémi görög oklevél országos levéltári példányának latin renovációjában; I. CSÁNKI III, 92) | 1217: *Poloznuk* (SZENTPÉTERY, Reg. 105. l.) | 1222: *Poloznuk*, 1229: *Palaznak*, 1240: *Poloznik* (CZINÁR, Ind.) | 1243: *Poloznyk*, *Paloznik* (PRT. X, 520, 312) | 1244: *Paloznuk* (PRT. X, 521) | 1263: *Poluznuk* (CZINÁR, Ind.) | 1269, 1304: *Palaznuk*, *Poloznuk* (CSÁNKI III, 92) | 1271: *Poloznuk* (KOVÁCS, Ind.) | 1296: *Poluznik* (CZINÁR, Ind.) | 1305: *Poluznuk* (PRT. X, 545) | 1312: *Poloznuk* (CSÁNKI III, 92) | 1323: *Poloznok* (CSÁNKI III, 92) | 1327: I. 1082 alatt | 1330: *Palaznuk* (CSÁNKI III, 92) | 1347: *Poluznuk* (PRT. VIII, 324) | 1359: *Palaznuk* (PRT. VIII, 336) | 1360, 1365: *Palaznuk* (PRT. 341—3, 365) | 1387: Chapok alio nomine *Palaznok* (CSÁNKI

III, 44) | 1402: *Pulaznok* (CSÁNKI III, 92) | 1450: *Paloznak* al. nom. Chopak (CSÁNKI III, 44) | XVI. sz.: *Paloznak* (PRT. VIII, 588) | 1616: *Poloznak* (PRT. X, 753) | 1617: *Paloznuk* (PRT. X, 759) | 1636: *Palaznak* (PRT. IX, 499) | XVIII—XIX. sz.: *Paloznak*, *Palaznak*, *Palaznok* (Lex. 1773., LIPSZKY, Rep., CzF.).

B) 1109: *Polosinic* (a veszprémi görög oklevél múzeumi példányának latin renovatiójában; I. FEJÉRPATAKY, Kálmán király oklevelei 34) | 1229: *Polusnak*, 1246: *Polosnuk* (CZINÁR, Ind.) | 1556: *Palosnak* (PRT. X, 326, 707) | 1614: *Palosnak* (PRT. X, 751) | 1617: *Polosnak* (PRT. X, 760).

A régiségben előforduló adatokat két csoportba osztottam a szerint, hogy *-zn*-nel vagy *-sn*-nel írva fordulnak-e elő. Előáll a kérdés, milyen viszony van a *-zn*-nel és az *-sn*-nel írott alakok közt hangzásuk tekintetében. Nézetem szerint e kérdésben határozott feleletet adhatunk. Feleletünk pedig ez: Minthogy ma a hely neve *-zn*-nel hangzik, bizonyos, hogy a magyarban a név mindenkor *-zn*-nel hangzott. Ezt támogatja: 1. a magyar nyelv hangrendszere; 2. a helynév etimológiája; 3. a görög oklevél *πλωσνίκου* írásmódja.

Ismeretes dolog, hogy nyelvünkben az *n* hang az előtte levő zöngétlen mássalhangzót a zöngésség tekintetében nem hasonítja (I. GOMBOCZ, MTörtNyelvt. II. Hangt. I², 131). A *disznó*, *hasznos*, *vásznat* stb. szavakban az *n* előtti *sz* az egész nyelvtörténeti koron át mindig *sz*, tehát zöngétlen volt, míg a *vészna*, *áznak*, *kéznek* stb. szavakban az *n* előtti *z* ugyane korban mindig *z*-nek, tehát zöngésen hangzott. Ebből a tényből következik, hogy *Paloznak* község nevét a X—XI. század határán is, amikor először jelenik meg emlékeinkben, a magyarban szintén *-zn*-nel ejtették.

A hely nevének eredete ugyancsak a *-zn*-nel hangzó alak mellett tesz vallomást. A név eredetével már egy ízben foglalkoztam (SzlJöv. I, 2: 122), s akkor lehetségesnek tartottam, hogy „a szláv *ploskŭ* 'latus' névvel függ össze“. Ma azt mondom, hogy *Paloznak* < ó-magyar *Polozník* a szláv *ploskŭ* 'flach' szóból nem származhatik. A *ploskŭ* 'flach' melléknévnek (vö. bolg. *plosŭk*, szlov. *plósk*, cseh *ploský*, or. *ploskij* stb., I. MIKL., EtWb., TRAUTMANN, Balt.-slav. Wb. 222) egyetlen egy szláv nyelvben sincsen *-ník* képzős köznévi vagy tulajdonnévi származéka (I. MIKLOSICH, Bild. d. slav. Personen- u. Ortsnamen 298). A *Paloznak* < ó-magyar *Polozník* név azonban végső forrását tekintve mégis, miként az idézett helyen is mondom, „feltétlenül szláv eredetű“.

Van a szláv nyelvekben egy *po-laziti* ige, melynek jelentése: 'mászkalni, kúszni → utazni → (bizonyos ünnepnapokon) látogatni, köszönteni járt' (vö. bolg. *polázŭ*, *-iš* 'hinkriechen, hinaufkriechen' | szerb *pòlaziti* 'abreisen; besuchen'; *polaziti se* 'einander besuchen, salutari invicem' | szlov. *polá-*

ziti 'ein wenig kriechen' | lengy. *polazić* 'eine zeitlang herumkriechen, wohin kriechen, kriechend wohin gelangen' | or. *polázit* 'mászkalni, kúszni'). Az ige összetétel *po-* igekeötöből és *laziti* 'kriechen' igéből (vö. a *laziti* igére MIKL., EtWb. 166, itt tót *lazit'*, *lozit'* is idézve; BERN., EtWb. 697, TRAUTMANN, Balt.-slav. Wb. 161). A magyar néprnyelvi *palázol* a. m. 'Luca napját járja = Luca napján hajnalban többed magával köszönteni jár házról-házra' (l. Ethnographia II, 365 [itt helytelen etimológia a magyar igeről], III, 75, MTsz.) ennek a szláv, nyilván szerb—horvát *pòlaziti* igének az átvétele.

Van a szláv nyelvekben **polazovníkò* főnév is. Ez ugyanannak a *laz-* alapszónak a származéka, amelyből a fenti *po-laziti* ige is származik. Ezt a **polazovníkò* szót a következő nyelvekben találjuk: Kisor. *polázník* 'tot, kto pervyj vojdet vo dvor ili izbu v polaz: az, aki elsőnek lép valaki udvarába vagy szobájába *pòlaz*, vagyis karácson előtti böjt [nov. 21.—dec. 24.] idején' (e köszöntő-szokás és a *polazník* 'köszöntő' szó főleg Galiciában járatos) (HRINČENKO szót.) | tót *polazník* 'karácsonkor köszönteni járó, christgeschenksammer' KÁLAL, Slov. slovník (tót *polazovat'* 'karácsonykor verssel köszönteni' JANCOSVICS szót., KÁLAL i. m.) | szerb *pòlazník* 'der erste besucher zu weihnachten, qui primus ad aliquem invisit die natali Christi' (VUK³). A **polazovníkò* szó alapjelentése: 'mászkaló, járó', aztán 'látogató, köszöntő, kérő', s mint ilyen, műkifejezés is.

Az a véleményem, hogy a magyar *Paloznak* < ó-magyar *Polozník* helynév ó-magyar *Polozník* személynévből való. E magyar személynévből alakult a magyar *Polozník*, ebből a mai magyar *Paloznak*. A magyar *Polozník* személynév pedig szláv eredetű, s a szláv **polazovníkò*-ból lett szláv *Polazník* személynév mása. A magyar *Polozník* > *Paloznak*¹ helynév tehát úgy keletkezett, ahogy (Hajdú-)Szoboszló (l. MNy. XXV, 135), *Bödöge*, *Börvely* (l. MNy. XXV, 307) is keletkezett.

A görög oklevél πωλοσνίκου-ja is olvasható *Polozniku-*nak, azaz olvasható *-zn*-nel. Az újjörögben ugyanis az *v* az előtte levő zöngétlen mássalhangzót a zöngésség tekintetében indukálja, a zöngétlen mássalhangzó zöngéssé lesz. PECZ VIL-

¹ Van a szláv nyelvekben egy *lazò* főnév is; jelentése: 'lichte stelle im wald; waldwiese; neuland; bergfläche; durch niederbrennen von gebüsch gewonnenes land' (BERN., EtWb. 696). Innen a magyar *láz* 'ritka, gyér erdő' (SzD.²), 'fennsík, erdei tisztás, hegyi legelő v. kaszáló' (MTsz.). — Vannak szláv *Láz* ~ *Laz* (l. MIKL., Bild. sl. PN. u. ON. 274) és magyar *Láz* nevű helyek is (l. LIPSZKY, Rep.). Az, aki a *láz*-on dolgozik, lakik, csehül, tótul *lázník*. Az ilyen *lázník*-ok lakta hely *Lázniky* (l. ČERNÝ a VAŠA, Moravská jména místní 150, 160, 169, 173, 215), *Lazi* (l. MIKL. i. m.), *Lazany* (uo. és LIPSZKY, Rep.). A magyar *Paloznak* ezzel a szláv szóval nem függhet össze. Nem függhet össze a magyar *Poloznak* a szláv *plaz* 'eketalp; csúszó-mászó állat', tót *úplaz* 'hegylejtő; megközelíthetetlen hely a hegyen' szóval sem.

MOS „A görög nyelv dialektusai“ c. tanulmánya 342. lapján idevaló például ezt idézi: újgör. σίχι 'nyakszirt' olv. *zních'i*. Ugyanő mondja, hogy az σ-nek ez a zöngésülése megvan az újgörög β, γ, δ, μ, és ρ előtt (l. még KALITSUNAKIS, Gram. der neugriech. Schriftsprache 11), s szerinte megvolt már az ókorban is. Ha PECZ mondja, úgy is van a dolog; ez azonban nem zárja ki, hogy pl. a κόσμος szónak ó-görög *koszmosz* olvasása is ne volna helyes. Én így tanultam az iskolában, ma is *koszmosz*-t olvasnak a classica philologia művelői, s bizonyára GYOMLAY GYULA is ezen ó-görög nyelvi kiejtés alapján írta a veszprémi görög oklevél szövegének fordításában azt, hogy „*Polosznik-ból*“ (i. m. 14). Hogy azonban az ν, μ előtti σ-et nemcsak a mai görögök, hanem a bizánci görögök is z-nek ejtették, annak két érdekes példájára figyelemztet NÉMETH GYULA. E két példa *Smyrna* = Σμύρνα olv. *Zmirna* és *Nicaea* = Νίκαια olv. *Nikaia*, később *Nikia* oszmánli-török *Izmir* és *Iznik* neve (l. VÁMBÉRY, Türk.-deutsches Taschenwb.). Az oszmánli-török *Izmir* a görög Σμύρνα névnek *Zmirna* alakjából való, míg az *Iznik* nyilván a görög Νίκαια accusativusi εἰς τὴν Νίκαιαν (vö. *Sztambul* ~ *Iztambul* < gör. εἰς τὴν πόλιν) ragos alakból keletkezett. Az oszmánli-török *Izmir* és *Iznik* nem lehetnek mai átvételek, s így e nevek is bizonyítékok az újgörög -zn- hangzás régisége mellett.

A kifejtettek alapján kétségtelen, hogy a veszprémi görög oklevél πωλοσνίκου alakjában a magyar *zu-σv*-nel van írva, tehát ezt a -σv-et -zn-nel kell olvasni.

Ez az újgörög nyelvi kiejtésre valló sajátság a veszprémi görög oklevélben nem áll magában. Az ó-magyar *Polosznik*-ban két rövid o hang volt. A görög oklevél az egyiket ω-val, a másikat o-val jelöli. Ez azt mutatja, hogy miként a mai görögben, a görög író köznyelvi kiejtésében sem volt rövid, s nem volt hosszú görög o.

A görög oklevél latin renovatíójában πωλοσνίκου latin betűkkel *Polosinic*-nek van írva. A magyar z hangnak latin s-szel való írása itt lehet a görög oklevél σ-jának utánzása (másképp, de nem jól MELICH, SzJöv. I, 2: 246), semmiesetre sem lehet azonban egy sz hang jele, ahogyan sem s, sem sz hang nem lehet *Palosznak*-nak 1556-ban, 1614-ben és 1617-ben feljegyzett *Palosnak* alakjaiban sem (l. ez adatokat fentebb).

MELICH JÁNOS.

Fehérszőrű vércse.

A kutya testét szőr borítja, a madárét meg toll; azért mondhatja a közmondás, hogy ebet szőréről, madarat tolláról ismerni meg. Tudtommal sehol sem mondja népünk az emlősök testét fedő hajszálképletet tollnak, sem a madarak ter-